PRESÈNCIA

Núm.2146. ■ Del 12 al 18 d'abril del 2013. ■ AnyXLVIII. www.presencia.cat

El rastre dels «peus negres»

Bona part de la població que fa poc més de cinquanta anys va haver de marxar d'Algèria era originària dels Països Catalans

sortim

Sant Jordi medieval

Montblanc reviu els temps passats

#CATALUNYALLIBERTAT

VOL VIURE EN

L'Església, a favor del dret a decidir

Ho considera un element cabdal per a la pau, com la llibertat

La nova Presència

Canviem el format, reforcem l'actualitat i ampliem continguts

Algèria, en la

A la Catalunya Nord la població d'origen «pied-noir» representa gairebé el quinze per cent del cens electoral. Molts d'aquests «francesos d'Algèria» són descendents d'emigrants valencians, menorquins i catalans

ALEIX RENYÉ

L'any 1962 van desembarcar a Portvendres, vora Cotlliure, trenta mil *pieds-noirs* que fugien d'Algèria, que va proclamar la seva independència el 5 de juliol. En total serien més d'un milió –gairebé la totalitat de la població europea més els *harkis*, algerians que van lluitar al costat de les tropes franceses– que abandonaria cases i béns per dispersar-se arreu del món (Israel, Quebec, Estat espanyol, Estats Units d'Amèrica, Austràlia, Argentina). Quinze mil s'instal·larien a Perpinyà i la resta dels que van arribar al port nord-català s'escamparien per la Catalunya Nord i el Llenguadoc. A la capital nord-catalana l'alcalde Paul Alduy, antic secretari del governador francès d'Alger, els va facilitar la instal·lació construint de bell nou tot un barri, la Ville Nouvelle du Moulin à Vent. Més de cinquanta anys després, aquesta població i els seus descendents, que mantenen un sentiment fort de comunitat diferenciada, representen més del 15% de l'electorat nord-català i del Llenguadoc. La població rossellonesa ha catalanitzat el nom d'aquesta població anomenant-la *peus negres* i, a cops, *potanegres*. Es tracta de la població d'origen europeu que va colonitzar bona part d'Algèria durant els cent trenta-cinc anys de dominació francesa. L'escriptor llibertari Albert Camus –*pied-noir* de mare menorquina– defensava l'any 1955 al diari francès *L'Express* que «el 80% dels francesos d'Algèria no són colons, sinó treballadors assalariats i petits comerciants. El seu nivell de vida, encara que sigui superior al dels àrabs, és inferior al de la metròpoli». La darrera onada d'immigrants va ser la dels refugiats republicans espanyols i catalans, molts d'ells militants de la CNT-FAI. Aquests anarquistes van ser favorables a la rebel·lió algeriana contra el poder colonial, sense implicar-se, però, en el moviment d'alliberament nacional, com ho van fer alguns militants del Partit Comunista Francès. Ben pocs, colons o no, procedien de terres francòfones. Durant el segle XIX a Algèria van arribar-hi emigrants d'Alsàcia, Malta, Itàlia, Alemanya o Suïssa, cristians i jueus sefardites. Sobretot, però, milers de menorquins i valencians del sud del país es van instal·lar en aquell territori africà sota dominació francesa i van arribar a ser majoritaris a la regió d'Orà i certs barris d'Alger on el català era, amb l'àrab i el francès, una llengua d'ús social. Aquest fet va ser assenyalat per Jacint Verdaguer a *Excursions i viatges* (1883) i per Ferran Soldevila a *Què cal saber de Catalunya* (1968). Una minoria important de *pieds-noirs* amb orígens alacantins i menorquins van triar, a l'hora de l'èxode, tornar a l'Estat espanyol o refer la seva vida a la Catalunya Nord, on «tenien la impressió

«Patuet» i maonès

En barris sencers d'Alger, a la ciutat d'Orà i en zones rurals d'Algèria es parlava el *patuet*, mot derivat de patuès. Amb aquest nom es definien dos parlars diferents. D'una banda, l'argot francès ple de mots catalans, àrabs, italians i espanyols (*pataouète*, en francès) i, de l'altra, el dialecte català format per generacions de menorquins, alacantins i rossellonesos emigrats a l'Algèria colonial. Si el català original de valencians i rossellonesos es va anar empeltant de francès i àrab, els menorquins van conservar una parla més pura. Les famílies d'origen menorquí definien el seu parlar com maonès i hi havia pobles sencers on era la llengua d'ús social, amb el francès com a oficial. El maonès, a diferència del *patuet*, no es diferenciava gaire del menorquí actual, amb una influència fonètica francesa com actualment existeix a la Catalunya Nord. L'ús popular d'aquests parlars catalans era prou important, entre els segles XIX i XX, ja que van arribar a publicar-se diaris en *patuet*, amb ortografia francesa.

memòria

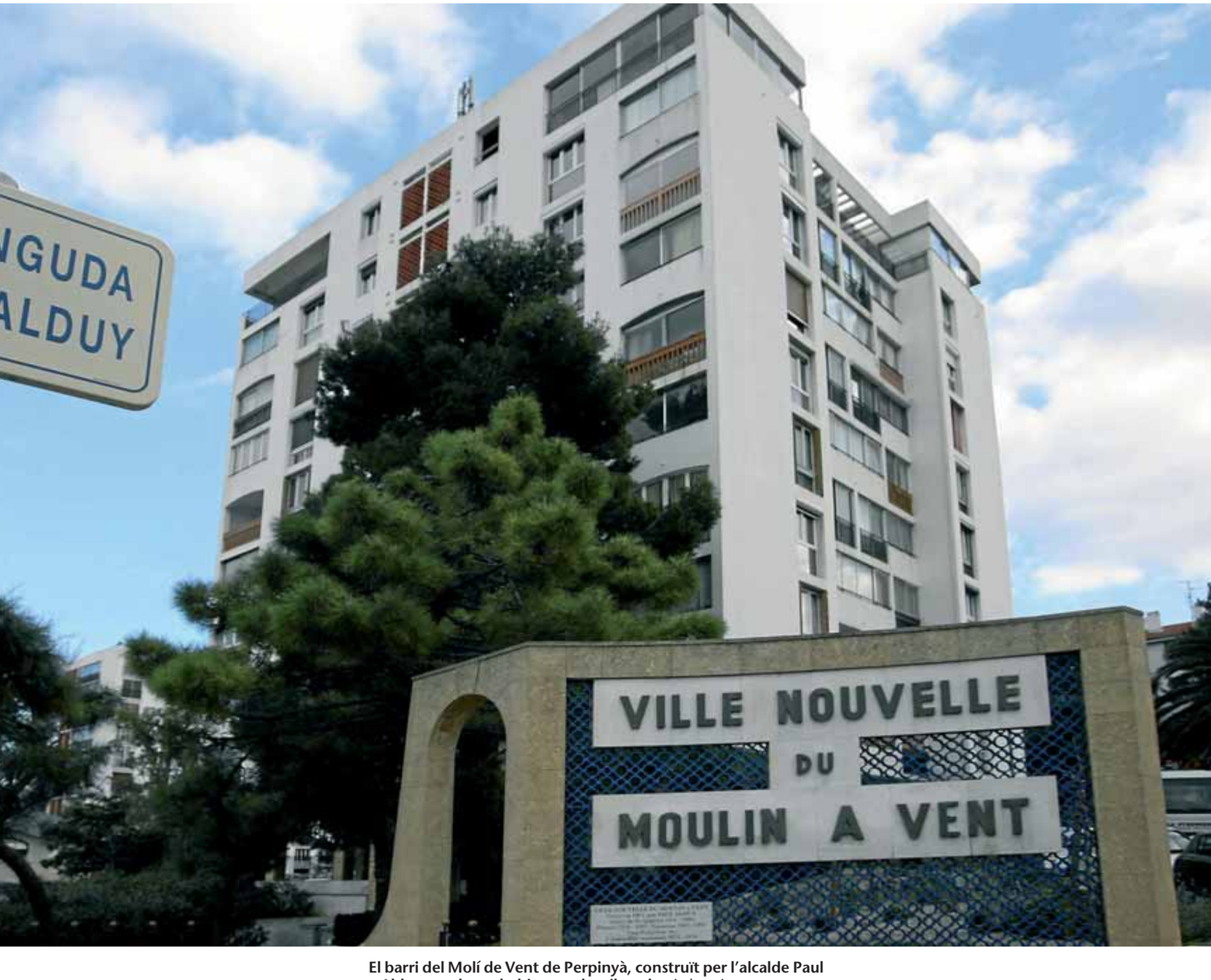

El barri del Molí de Vent de Perpinyà, construït per l'alcalde Paul Alduy per donar habitatge als milers de *pieds-noirs* que es van instal·lar a la capital de la Catalunya Nord / LLUÍS SERRAT

d'estar a casa seva», segons l'actual alcalde de Perpinyà, Jean-Marc Pujol.

El terme «pied-noir»

No se sap amb certesa d'on prové aquest terme amb el qual es coneix actualment aquesta comunitat. Probablement prové de les botes que portaven els colons i els soldats francesos. Un cop arribats a l'Estat francès, fugint de la guerra i la repressió de la nova república d'Algèria, les autoritats els van anomenar *repatriats*, terme que encara avui alguns descendents utilitzen. La gran majoria d'aquests immigrants mai havien conegut França, ni parlat francès, i és a Algèria que van adquirir la nacionalitat francesa. No podien considerar-se, doncs, repatriats a una pàtria que mai havien conegut ni era la dels seus

avantpassats.

Negocis i política

Aquesta comunitat està ben implantada i integrada a la vida social i política de la Catalunya Nord. Representa el deu per cent de la població perpinyanesa i bona part de responsables de l'economia local en formen part. L'arribada de pescadors *peus negres*, alguns amb barques i vaixells, va fer passar l'activitat del petit port nord-català de Portvendres de l'estadi artesanal a l'industrial. El dinamisme i la forta activitat del port durant els anys seixanta i setanta va ser degut a aquesta nova població. Es defineixen com a *pieds-noirs* els màxims dirigents de la Cambra de Comerç de Perpinyà i nombrosos empresaris i comerciants del mercat internacional de fruita i verdura de Sant Carles, als afores de la ciutat. «El sentiment de comunitat que tenim facilita l'ajuda mútua i els negocis», reconeix un director d'empresa. Des que es van instal·lar, en condicions precàries, a la Catalunya Nord, els *repatriats* d'Algèria van organitzar-se en diverses associacions per reivindicar que l'Estat francès els indemnitzés pels béns que van perdre quan van abandonar «el seu país», referint-se a Algèria. Van reclamar i obtenir, en part, ser prioritaris per aconseguir feina i habitatge, fet que va provocar friccions amb la població rossellonesa. Algunes associacions s'han convertit en *lobbys* polítics. Tot i que a Algèria el vot dels europeus «era sobretot d'esquerra, Orà era una ciutat comunista», segons el batlle de Perpinyà, actualment la comunitat dels *peus negres* vota majoritàriament la dreta. Els alcaldes conservadors nord-catalans procuren mantenir-hi una relació estreta, pel nombre de vots que representen. En un petit territori com la plana del Rosselló i la Costa Vermella hi ha la concentració de monuments dedicats a la memòria *pied-noir* més important d'arreu de l'Estat francès. Una estela a Portvendres, un giratori a Banyuls de la Marenda, un Mur dels desapareguts i un centre de documentació a Perpinyà. Al Barcarès cada any s'hi celebra el Saló del *savoir-faire pied-noir*, on no dubten d'invitar Marine Le Pen. L'extrema dreta del Front National va acollir bona part dels dirigents dels moviments *pied-noir* –com l'OAS– que van lluitar amb armes i amb el terrorisme contra la independència d'Algèria i contra el president De Gaulle que la va concedir. Aquests dirigents, considerats com herois per molts *peus negres*, han aportat al Front National de Le Pen bona part dels vots d'aquesta comunitat arreu de França. Al voltant d'un 30% de la comunitat de *francesos d'Algèria* i els seus descendents voten pel partit de Le Pen, segons dades extretes de les darreres eleccions presidencials i legislatives. La majoria, però, reparteixen el seu vot entre la dreta de l'UMP i el partit socialista.

Document que es pot consultar al Centre Pied-noir de Perpinyà

MARC PUJOL. Alcalde de Perpinyà

«Tots parlaven català, Orà era País Valencià»

ALEIX RENYÉ

L'alcalde de Perpinyà va ser un dels milers de *pieds-noirs* que van haver d'abandonar Algèria. Jean-Marc Pujol va néixer a Mostaganem, prop d'Orà, descendent de catalans i valencians.

–On vau desembarcar amb la vostra família?

–«A Marsella, on la meva àvia tenia família. Després vam anar a Besiers, on el meu pare, negociant de vi, va trobar feina.»

–I la vostra arribada a Perpinyà, com va ser?

–«Vaig venir per retrobar les arrels després d'haver fet estudis de dret a Montpeller. A partir del 1977 vaig dedicar-me com a advocat a l'activitat transfronterera, amb empreses sobretot de Barcelona i València. El meu avi, des que vam arribar d'Algèria, passava molt temps a l'Estartit, al Baix Empordà, i jo hi anava els estius.»

–La vostra família té orígens ben catalans, doncs...

–«El meu avi patern venia d'una família de carboners del Capcir. Es va casar, a Algèria, amb la meva àvia, que era d'una família catalana de la vora de Camprodon. La família materna era valenciana de Benissa per part de l'avi, i catalana per l'àvia, que era una Puigcerver. Tots els avis havien nascut, ja, a Algèria. Eren els rebesavis, els emigrants.»

–Amb la família, allà a Algèria, parlàveu el català?

–«No. Els avis ja només parlaven francès als seus fills. Amb l'avi matern vaig parlar també espanyol. Tots, però, parlaven català perfectament.

Jean-Marc Pujol, alcalde de Perpinyà, d'origen *pied-noir* / A.R.

La regió d'Orà era el País Valencià. Els 80% dels europeus eren sobretot valencians d'Alacant.»

–I no parlàveu el patuet?

–«Era més aviat una mena d'argot. Una barreja d'àrab, espanyol, francès i català valencià. Estava considerat com un parlar vulgar.»

–Què ha aportat a la Catalunya Nord la població *pied-noir*?

–«La seva força de treball, sobretot, com ho van fer els refugiats espanyols abans. A més, aquí molts hem retrobat arrels comunes amb els catalans.»

El Centre de Documentació dels Francesos d'Algèria

Perpinyà ha obert enguany l'únic lloc dedicat a la memòria «pied-noir» de tot França

ALEIX RENYÉ

El primer Centre de Documentació dedicat a la memòria dels «francesos d'Algèria» es troba a Perpinyà, integrat en el pol museístic de l'Ajuntament. El batlle Jean-Marc Pujol ha fet renovar l'antic convent històric de les clarisses, d'abans del Tractat dels Pirineus (que fins a finals del segle XX va servir de presó), i l'ha cedit a l'associació Cercle Algérianiste per tal que hi instal·li el museu i biblioteca sobre les poblacions d'origen europeu –occitans, corsos, provençals, valencians, menorquins, maltesos, italians, alemanys i suïssos, entre moltes altres procedències– que van emigrar a Algèria a partir de la segona meitat del segle XIX. L'extensa biblioteca ha esdevingut, en menys d'un any, una referència per a tota mena de recerques del període colonial francès. La part museística se centra sobretot en fotografies i objectes de la vida quotidiana de la població d'origen europeu d'Algèria, fins a la independència i l'èxode que va provocar entre aquesta població que no tenia orígens àrabs ni berbers, tot i haver nascut en aquell país. Algèria accedia a la independència l'any 1962, després de cent trenta-dos anys de colonització francesa i d'una guerra d'alliberament amb desenes de milers de morts dels dos bàndols. El projecte d'aquest centre de la memòria colonial francesa va ser polèmic abans i després la seva inauguració, el 29 de gener d'enguany. L'oposició municipal d'esquerra i associacions de «*pied-nois* progressistes» denunciaven «un favor fet als nostàlgics dels temps colonials, una iniciativa que torna a obrir ferides i odis a la població algeriana», segons la socialista Jacqueline Amiel-Donat. La regidora afegia que «a Perpinyà cohabiten moltes comunitats, sobretot musulmanes, hi ha altres prioritat que no pas llençar oli al foc destinant 1,8 milions per promoure una visió parcial del passat d'Algèria». El batlle de

Vitrines, objectes de la vida quotidiana i cartells exposats ofereixen una panoràmica de la vida de la població d'origen europeu durant la colonització d'Algèria. / LLUÍS SERRAT

Perpinyà afirma que el centre promogut pel seu ajuntament només té la pretensió «de participar a la recerca de la veritat històrica, sense *a priori* de cap ideologia». El Front National de Marine Le Pen –on bona part de quadres i votants son d'origen *pied-noir*– va acusar Pujol i el seu partit UMP «d'utilitzar els *pied-nois* com a una variable d'ajustament de vot a cada elecció». Per la seva banda, les associacions de «*pied-noirs* progressistes» demanen «fer més esforços per acostar els pobles actuals de França i Algèria».

L'alcalde explica: «A França durant dècades els governs successius han volgut amagar la situació d'una població abandonada, assassinada o obligada de deixar el seu país. La meva intenció creant aquest centre ha estat de recordar la presència i l'aportació d'aquesta població a Algèria, i no els anys de guerra i conflicte.»

El centre, únic a tot l'Estat francès, es dóna com a objectiu «transmetre, explorar, enriquir i analitzar el patrimoni material i immaterial dels francesos d'Algèria dins una estructura original que agrupa centre de documentació, vitrina d'una civilització i laboratori de reflexió entorn dels exilis», segons la presentació que en fa l'Ajuntament de la capital nord-catalana.

Antic convent de Santa Clara, al centre de Perpinyà. / LL.S.

Convent resistent al francès

Quan les autoritats franceses van imposar clergues de parla francesa –després l'annexió de la «província del Rosselló» al reialme de França el 1659– als convent de Perpinyà, la mare superiora de les clarisses, sor Maria Antigó, va oposar-se que les seves monges es confessessin amb un francès. Ella i les seves monges van haver d'exiliar-se a Barcelona (al monestir de Pedralbes) durant anys abans de tornar a Perpinyà. A la seva mort el seu cos es va quedar incorrupte fins avui dia, on encara és venerat a Perpinyà. Al seu convent és on s'ha instal·lat el centre dedicat a la memòria dels «francesos d'Algèria».

Terra promesa i amarga

Milers de valencians van trobar a Algèria l'oportunitat de millorar les seues vides, però la independència va posar fi al seu paradís

TERE RODRÍGUEZ

Ho van fiar tot a una carta, a un destí únic, que en la major part dels casos els era desconegut. Algèria va ser el refugi, entre 1830, any de la invasió francesa, i 1962, per a desenes de milers dissidents polítics i persones que fugien de la misèria que les diverses conteses va estendre per tot el territori valencià, buscant una oportunitat de futur. Algèria es va convertir en una autèntica terra promesa, on trobaren prosperitat, refugi i modernitat. «Algèria va suposar la solució a tots els mals econòmics de fins a quatre generacions de valencians, ja que en aquell moment Algèria era per a ells el que representa actualment el nord per als nostres veïns del sud», explica Juli Este, director de la productora Info Televisió, que en juny de l'any passat va estrenar el documental *Algèria el meu país*.

El treball, que va tenir l'assessorament d'Àngela-Rosa Menages i Joan-Lluís Monjo, autors del llibre *Els valencians de l'Algèria*, narra a través del relat dels testimonis encara vius d'aquella època una part desconeguda de la història dels valencians, sobretot d'Alacant i de les comarques de les Marines. «La història dels peus negres valencians és agredolça, ja que es tracta d'exiliats que quan aconsegueixen assentar-se i prosperar al territori algerià es veuen sotmesos a un segon exili en proclamar-se la independència de la colònia francesa el 1962. Recorden amb moltíssima amargor que van ser obligats a abandonar el que ells consideraven el seu país», indica Esteve.

El documental segueix la línia traçada per Menages i Monjo que apunta que no pot considerar-se els valencians d'Algèria pròpiament uns peus negres –terme que es va utilitzar per designar els ciutadans d'origen europeu que residien a l'Algèria –ja que van aconseguir tindre una «colònia pròpia». «Crec que podem parlar d'un certa personalitat valencianoalgeriana diferenciada de la resta d'europeus que van anar al país, igual que va passar amb els jueus o els maltesos. De fet, el barri de Bab el Oued a Alger era un barri valencià», indica el periodista, que assenyala la proximitat geogràfica com a principal argument de la seua afirmació. «El fet d'estar a tan sols tres-cents quilòmetres del seu país d'origen els va permetre, a la majoria, mantindre el contacte, sobretot quan tornaven a l'estiu envoltats dels avanços i dels aires de modernitat que encara no havien arribat a l'Estat espanyol», explica Monjo. El treball reprodueix, a través d'una cinquantena de testimonis de l'època, el paradís que va suposar Algèria per a aquests valencians que van

Els valencians que van emigrar a Algèria van trobar en la colònia francesa prosperitat, modernitat i un futur que es va truncar quan van ser expulsats després de la proclamació de la independència. / CEDIDES

La validité de ce contrat expire le 13 février 1950

AVIS FAVORABLE

CONTRAT.

Monsieur Fanel Joséphin, propriétaire, s'engage à occuper dans ses propriétés de Rivet A de l'Arba le nommé Cristobal Cardona Pastor, pour une durée minimum de sept mois, aux conditions suivantes:(ouvrier agricole de Javea, province d'Alicante.)

1°. SALAIRE: cinquante francs par jour.

2°. LOGEMENT.

3°. ASSISTANCE MEDICALE & ASSURANCE en cas

muntar negocis pròspers i que amb els seus beneficis van contribuir a millorar l'economia dels seus pobles d'origen. «Vivíem molt bé perquè no ens faltava treball i cobràvem a muntó més que a Espanya. No estàvem mai tristos, era el millor que podíem haver trobat», relata una de les dones que hi apareix a l'audiovisual.

Patuet

Els valencians d'Algèria, segons expliquen Menages i Monjo, estaven molt ben considerats entre els colons que requerien dels seus serveis, però també entre la població indígena. «Treballàvem braç a braç amb ells. Les diferències no eren d'ètnia, sinó econòmiques», subratllen els testimonis. Prompte la paella, l'arròs al forn i la mona de Pasqua es van estendre pel món que els va acollir i encara en els sectors dels peus negres del sud de França es menja la mona. A les Marines també es conserva la tradició, importada d'Algèria, de menjar cuscús el diumenge. La interculturalitat era una constant i gràcies a ella es va crear l'idioma que els valencians d'Algèria van haver de construir per adaptar-se a la seua nova realitat. «Parlaven el *patuet*, que és un català amb moltes influències del francès, però també de l'àrab i l'italià. Pensem que quan marxen d'ací aquesta gent va en ase i, per tant no podien dir-li al cotxe automòbil. Per això, el *voiture* francès passa a ser la *vatura*, denominació que es manté actualment a molts racons de la Marina», narra Esteve.

Però aquella relació «idíllica» es va anar esfondrant a mesura que les forces contràries a la independència i els indígenes encruelien la seua lluita. Als valencians, que van perdre els seu paradís, encara els costa pair l'expulsió i és pregunten per què no es va optar per una solució pactada de convivència. «Se senten víctimes d'una situació d'injustícia», diu Esteve, alhora que subratlla la dificultat d'explicar l'última part del seu èxode. «No podíem contar aquesta història sense deixar clar que els algerians tenien dret a la independència i a la fi de la situació d'injustícia i de domini, però que també tenien dret els valencians d'Algèria a quedar-se al seu país. Crec que hem aconseguit el punt d'equilibri entre els drets dels uns i dels altres, sense condemnar ningú», conclou.